

The journal has had 7 points in Ministry of Science and Higher Education parametric evaluation, Part B item 1223 (26.01.2017).
1223 Journal of Education, Health and Sport eISSN 2391-8306 7

© The Authors 2017;

This article is published with open access at Licensee Open Journal Systems of Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz, Poland
Open Access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Noncommercial License which permits any noncommercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author(s) and source are credited. This is an open access article licensed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) which permits unrestricted, non commercial use, distribution and reproduction in any medium, provided the work is properly cited.
This is an open access article licensed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) which permits unrestricted, non commercial use, distribution and reproduction in any medium, provided the work is properly cited.
The authors declare that there is no conflict of interests regarding the publication of this paper.
Received: 05.08.2017. Revised: 10.08.2017. Accepted: 31.08.2017.

ZNACZENIE PIERCINGU W KULTURACH ŚWIATA THE IMPORTANCE OF PIERCINGS IN THE CULTURES OF THE WORLD

Agnieszka Nieradko¹, Andrzej Borzęcki²

¹ Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych, I Wydział Lekarski z Oddziałem Stomatologicznym Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

² Katedra i Zakład Higieny Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

Słowa kluczowe: Piercing, kultura, zmiany

Key words: Piercing, culture; change

Streszczenie

Piercing to, obok tatuażu, jedna z najbardziej rozpowszechnionych form modyfikacji naszego ciała. Gdybyśmy chcieli prześledzić dzieje ludzkości, można by zauważyć, że ludzie od zarania dziejów zostawiali trwałe ślady na swoim ciele. Były to zarówno tatuaże, jak i różnego rodzaju kolczykowanie, które współcześnie z angielskiego nazywamy piercingiem.

Summary

The Piercing is, next to a tattoo, one of the most prevalent forms of modification of our body. If we wanted to trace human history, it could be noted that the people from the dawn of time and they would leave permanent marks on your body. They were both tattoos and different types of piercing, which today we call with piercing.

Cel

Celem pracy jest ocena znaczenia percingu w różnych kulturach na świecie.

Materiał i Metody

Dokonano przeglądu 9 pozycji piśmiennictwa.

Podsumowanie

Obserwując wciąż rosnące zainteresowanie młodego (i nie tylko młodego pokolenia) zarówno tatuażem jak i piercingiem, można przypuszczać, że metody dla jednych ozdabiania, a dla innych kaleczenia własnego ciała, przeżywają obecnie swoiste apogeum. Zarówno tatuaż jak i piercing zdają się przeżywać swój renesans. Oznacza to, że raczej nie będziemy w stanie zatrzymać tego procesu, który dla jednych jest manifestacją wolności i swobody, dla innych zaś, wręcz odwrotnie, będzie wyrazem pewnego zniewolenia, jakiemu ulegają współczesne społeczności.

Wstęp

Piercing, to obok tatuażu, jedna z najbardziej rozpowszechnionych form modyfikacji naszego ciała. Gdybyśmy chcieli prześledzić dzieje ludzkości, można by zauważyć, że ludzie od zarania dziejów zostawiali trwałe ślady na swoim ciele. Były to zarówno tatuaże, jak i różnego rodzaju kolczykowanie, które współcześnie z angielskiego nazywamy piercingiem.

Cel

Celem pracy jest ocena znaczenia percingu w różnych kulturach na świecie.

Materiał i Metody

Dokonano przeglądu 9 pozycji piśmiennictwa.

Wyniki i dyskusja

W wyniku przeglądu piśmiennictwa stwierdzono, że istnieją następujące typy percingu

Piercing to szerokie pojęcie, które obejmuje różne formy przekłuwania i kolczykowania ciała. Najbardziej rozpowszechnione odmiany percingu to:

- piercing ucha – jest to najpopularniejsza i jedna z najstarszych form percingu; kolczyk w uchu w nikim nie budzi już zdziwienia, nawet jeśli są to coraz popularniejsze ostatnio kolczyki rozpychające ucho;
- piercing nosa – w czasach zamierzchłych używany był przez plemiona wojownicze; dziś najczęściej nos przekłuwają sobie kobiety; kolczyk w nosie może występować zarówno w postaci delikatnego i drobnutkiego kamyka jak i grubej „obręczy”;
- piercing języka – był stosowany już wśród Majów i Azteków i innych plemion z regionu Północno-Zachodniego Pacyfiku; dziś kolczyk w języku jest jednym z najczęściej wykonywanych rodzajów percingu, bo zapewnia sporą dyskrecję i nie jest widoczny, jak np. kolczyk w nosie czy w brwi;
- piercing intymny – jest to na ogół piercing warg sromowych u kobiet oraz prącia i moszny u mężczyzn. Posiadanie go do dziś należy do najbardziej kontrowersyjnych zachowań. Według powszechnej opinii ma znacznie wzmacniać libido i przyjemność seksualną. Nie ma jednak żadnego naukowego dowodu, że jego posiadanie zwiększa doznania cielesne.

Ponadto wyróżniamy piercing warg łuków brwiowych, podbródka, pępka i sutków.

Piercing dawniej a dzisiaj

Dawniej piercing, podobnie jak tatuaż, miał nie tylko znaczenie estetyczne, ale wskazywał na pewne funkcje oraz przynależność do pewnej kasty lub plemienia. Piercingi wykonywali sobie zarówno przedstawiciele najniższych grup społecznych jak np. niewolnicy w

Starożytnym Rzymie, jak i przedstawiciele klas rządzących, np. faraonowie w Egipcie. Przyjmuje się, że przedstawiciele naszej rasy dokonywali przekuwania własnego ciała w różnych punktach już około 5000 lat temu. Jeszcze kilka dekad temu, noszenie kolczyków w innych miejscach, niż dolna część małżowiny usznej, było postrzegane jako wyraz przynależności do pewnej subkultury i było często interpretowane jako akt odwagi, ale nie zawsze był to wyraz dobrego smaku. Obecnie, w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku piercing, podobnie jak tatuaż stał się bardzo popularnym zabiegiem estetycznym. Często jest wyrazem poszukiwania własnej tożsamości i nie tyle wskazuje na jakąś przynależność czy poglądy, ale po prostu jest wyrazem pewnego trendu czy mody. Współczesny człowiek, dla którego świat i jego tajemnice stały się powszechnie dostępne, mimo łatwości, z jaką serfuje po sieci internetowej, zdaje się być zagubiony bardziej niż kiedykolwiek dotąd. Ma ogromną potrzebę zwrócenia na siebie uwagi, zmanifestowania swojego *ego* w realnym i wirtualnym świecie. Stąd być może moda na ingerowanie we własne ciało. To, co dla jednych jest upiększaniem, dla innych bywa postrzegane jako okaleczanie i deformowanie ciała. Cokolwiek by o tym nie sądzić, zjawisko to jest faktem i wydaje się galopować, paradoksalnie, nie tyle wśród prekursorów tychże technik, a więc mieszkańców Afryki, Ameryki Południowej, Australii czy Polinezji, ale także pośród przedstawicieli tak zwanego świata zachodniego, a więc mieszkańców Ameryki Północnej czy Europy.

Nie ulega wątpliwości, że funkcja piercingu, podobnie jak i tatuażu uległa w ostatnich dziesięcioleciach radykalnej zmianie. Dawniej ozdoba w uchu, w nosie czy w innej części ciała, oprócz wymiaru estetycznego, miała wskazywać na pewne role sprawowane w społeczeństwie (tak się działo w wielu społecznościach afrykańskich). Rozciągnięte dolne wargi lub małżowiny uszne miały nie tylko ozdabiać, ale również wskazywać na status społeczny. Na przykład w Afryce rozciągnięte uszy i wargi były synonimem piękna i bogactwa.

Podobne kolczykowanie różnych, niekiedy najbardziej intymnych części ciała, możemy współcześnie znaleźć u dość licznej grupy młodych ludzi zamieszkujących wysoko rozwinięte kraje naszej planety.

Przed wiekami kolczyki nosili władcy (np. faraonowie), wojownicy, niewolnicy. Różnego typu kolczykowanie odróżniało plemiona Afryki, Ameryki Południowej czy Polinezji. Dziś, posiadaczem piercingu jest przeciętny mieszkaniec San Francisco czy Los Angeles. Zjawisko to rozpowszechniło się bardzo również w krajach Europy Zachodniej, a w ostatnich latach także w krajach postkomunistycznych Europy Wschodniej i Środkowej.

Obecnie piercing wykonywany jest przez przedstawicieli najróżniejszych grup społecznych. Jest to forma „zdobienia” ciała charakterystyczna dla młodego pokolenia krajów określanych jako wysoko rozwinięte.

Dlaczego tak się dzieje? To bardzo ciekawe zjawisko. Jest niemal pewne, że konsumpcyjny styl życia pozbawił jednocześnie tak zwane wysoko rozwinięte społeczności poczucia własnej tożsamości i przynależności. Dlatego też niektóre jednostki pragną zwrócić na siebie uwagę, ufając, że poprzez modyfikację własnego ciała zdołają wyrazić swoje pragnienia, lęki i obawy. Chcą zmanifestować własną odrębność i indywidualność. Jest to, jak można przypuszczać, kryzys tożsamości, jaki niewątpliwie powstał w społeczeństwach w ostatnich dziesięcioleciach na skutek zbyt konsumpcyjnego trybu życia w atmosferze tzw. *multi culti*.

Co jest obecnie bardziej popularne: robienie sobie tatuaży czy piercingu?

Zarówno piercing, jak i tatuaże stały się niezwykle popularne wśród przedstawicieli młodego pokolenia. Wydaje się jednak, że posiadanie tatuażu nie musi koniecznie pociągać za sobą posiadania piercingu i odwrotnie. Piercing zdaje się jednak wywierać większe wrażenie niż

tatuaż. Podczas gdy tatuaż rozwija się w kierunku coraz większego zamalowywania ciała i coraz częściej zaczyna przypominać formę dzieła sztuki malarskiej, piercing staje się coraz bardziej wyrafinowany i szokujący. Nie robi już więcej wrażenia, jeżeli jest zwykłym przekłuciem uszu stosowanym przez kobiety od zawsze. Obecnie piercing jest tak samo popularny wśród kobiet jak i wśród mężczyzn. Ma zwracać uwagę, a często szokować.

Piercing ozdoba czy oszpeccenie?

Piercing i tatuaż stały się obecnie tak popularną formą modyfikacji ludzkiego ciała, że z pewnością dla większości ludzi noszących takie ozdoby na ciele, ma on przede wszystkim znaczenie estetyczne, podobnie jak malowanie włosów czy stylizacja paznokci. Choć w Polsce wspomniane zjawiska stały się modne dopiero w latach 90-tych XX wieku wraz z upadkiem dawnego systemu politycznego, kiedy to wszyscy mieli być do siebie podobni, a nadmierna oryginalność była podejrzana, to dziś wydają się one zalewać naszą młodą społeczność. Nie tylko prywatne kanały telewizyjne, ale także telewizje publiczne prześcigają się w tworzeniu programów propagujących ten kontrowersyjny do niedawna sposób wyrażania własnej osobowości. Jak wynika z badań przeprowadzonych na grupie 15-latków z Warszawy przez Pracownię Profilaktyki Młodzieży „Pro-M” w Zakładzie Psychologii i Promocji Zdrowia Psychicznego Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, posiadanie piercingu lub tatuażu jest ściśle związane z używaniem substancji psychoaktywnych, nadużywaniem alkoholu oraz próbami samobójczymi. Nie ma badań dotyczących tychże korelacji w starszych grupach wiekowych. Można jednak przypuszczać, że wspomniane zależności mogą narastać wraz z wiekiem.

Szokujący jest nie tyle fakt posiadania piercingu, co motywacja, która prowadzi do trwałej zmiany i z medycznego punktu widzenia trwałego okaleczenia własnego ciała. Jeśli jednak już ktoś decyduje się na wykonanie piercingu, bardzo ważną kwestią jest to, aby był on wykonywany w specjalistycznych punktach przez osoby mające specjalne przeszkolenie oraz profesjonalny sprzęt. Zdarza się jednak ciągle, że niektóre młode osoby decydują się na samodzielne przekłucia. Takie postępowanie może doprowadzić do zakażenia skóry, trudno gojących się ran, a w konsekwencji nawet do bardzo niebezpiecznych dla życia powikłań.

Czy ta sama grupa społeczna robi sobie piercing i tatuaże?

Zarówno piercing jak i tatuaże stały się tak popularne w obecnych społecznościach, że trudno wyraźnie rozpoznać, do jakiej grupy społecznej należą ich posiadacze. Z całą pewnością można zauważyć, że większość klientów studiów piercingu to ludzie młodzi. Ponieważ niektóre modne piercingi ciągle szokują, nie są spotykane wśród osób uprawiających zawody wymagające społecznego zaufania, a więc wśród lekarzy, nauczycieli, przedstawicieli służb mundurowych itd. Zarówno tatuaż jak i piercing są bardzo popularne wśród różnego pokroju artystów oraz generalnie wśród ludzi młodych szukających własnej tożsamości.

Co na to lekarze?

Zdecydowana większość lekarzy jest negatywnie ustosunkowana do tego sposobu modyfikowania własnego ciała. Zarówno tatuaże jak i piercing są rodzajem ingerencji, która pociąga za sobą zagrożenie zarażenia się różnymi niebezpiecznymi dla zdrowia i życia wirusami np. wirusem żółtaczką typu B czy C, a także gronkowcem lub nawet wirusem HIV. Ponadto piercing może prowadzić do trwałych uszkodzeń skóry, a niekiedy innych narządów np. przegrody nosowej.

W jakim kierunku pójdzie moda na piercing i tatuaże?

Trudno do końca przewidzieć kierunki, w jakich rozwinie się moda na robienie sobie tatuażu i piercingu. Obecnie trend ten zdaje się przyśpieszać. Można zaryzykować stwierdzenie, że zachodni świat stoi nad jakąś wielką przepaścią kulturową. Mocno kulturowo, rasowo i religijnie wymieszane społeczeństwo nie zawsze sprzyja właściwemu rozwojowi naszej

osobowości. Nie można oprzeć się wrażeniu, że współczesne wysoko rozwinięte technologicznie społeczeństwo zdaje się krzyczeć o pomoc w odnalezieniu własnej tożsamości i drogi, jaką powinno dalej kroczyć. Demonstrowanie innego, zmodyfikowanego wizerunku dla wielu posiadaczy takiego piercingu czy tatuażu to, niekiedy podświadome, wołanie o uwagę i pomoc. Nie dla wszystkich z pewnością, bo wielu młodych ludzi piercing traktuje jak część modnej garderoby i nie chce, by doszukiwano się w tym akcie aspektów natury psychologicznej czy społecznej.

Nieco inne motywacje do wykonywania tatuażu czy piercingu posiada ludność plemienna zamieszkująca Afrykę czy Oceanię. Mieszkańcy tych regionów poddają się obecnie modyfikacji własnego ciała podobnie jak ich przodkowie, by podtrzymać tradycję, a niekiedy, by po prostu zarabiać pieniądze. Biali, bogaci turyści bardzo chętnie fotografują się z lokalnymi posiadaczami wyciągniętych warg czy uszu. Ponadto jest to nieodłączny element kultury danej grupy. W ten sposób odróżniają się od innych plemion.

Obecnie kobiety z rozciągniętymi wargami lub małżowinami usznymi stanowią atrakcję dla turystów i podróżników, którzy za zrobienie sobie z nimi zdjęcia muszą zapłacić. To kolejne plemiona, które wykorzystują swoją odmienność jako sposób na zarabianie pieniędzy.

Podobne ozdoby noszą także starsi panowie z plemienia Kanapo w Brazylii.

Jak wykonać zabieg?

Przede wszystkim należy to uczynić, gdy dziewczynka ma 14–16 lat. Podczas zabiegu nacina się **dolną wargę**, po czym umieszcza się w niej drewniany, niewielki kawałek drewna, który ma tam pozostać dopóki rana się nie zagoi. Kolejnym krokiem jest zmienianie co pewien czas tej zatyczki na coraz większe.

Cały proces trwa kilka miesięcy. Dopiero wówczas ostatecznie w ciele umieszcza się **krażek**. Ponoć może mieć on średnicę wynoszącą nawet trzydzieści centymetrów. Utrzymanie w wardze takiego krażka jest nie lada wyzwaniem, któremu ma pomóc wybicie kilku zębów

Jakie są najpopularniejsze rodzaje piercingu?

Tradycyjne przekłuwanie małżowin usznych pozostaje najpopularniejszym rodzajem piercingu. Zarówno w starożytności jak i współcześnie ludzie mieli potrzebę upiększania własnego ciała. W starożytności byli to przeważnie mężczyźni. W ostatnich wiekach to głównie kobiety pragnęły wyróżniać się i zwracać na siebie uwagę mężczyzn. Dlatego też to one nosiły w uszach najbardziej wyszukaną biżuterię. Nieco inaczej ta kwestia przedstawia się obecnie. Przedstawiciele obydwu płci pragną wyglądać pięknie i oryginalnie. Podejście obydwu płci do eksponowania piękna własnego ciała bardzo się zmieniło. To, co kiedyś nie wypadało mężczyźnie, obecnie staje się normą. Coraz częściej spotykamy tak zwanych mężczyzn metroseksualnych dbających bardziej niż kobiety o swój zewnętrzny wizerunek. Dlatego też przekłute małżowiny uszne to już nie tylko domena kobiet, ale i mężczyzn. Coraz częściej spotykamy nie jeden, ale wiele kolczyków, nie tylko w uchu, ale na całym ciele. To, co kiedyś wywoływało pozytywne skojarzenia estetyczne, obecnie, coraz częściej szokuje. Kanony piękna niezwykle się zmieniają. Często można odnieść wrażenie, że żyjemy w epoce, w której prym wiedzie siła ekspresji, nawet, jeśli by miała wywoływać odczucia skrajnie negatywne. Ludzie przekłuwają sobie ciało w najróżniejszych miejscach, takich, jak strefy erogenne, ale również na szyi, na brzuchu, na plecach, na łydkach. Mimo wielu przeciwwskazań, wyobraźnia ludzka zdaje się nie znać granic.

Co więcej, w ostatnich dziesięcioleciach to mężczyźni wydają się być bardziej zainteresowani modyfikacją własnego ciała niż kobiety.

Jednym z najbardziej popularnym rodzajem piercingu wykonywanym zarówno przez kobiety jak i przez mężczyzn jest tak zwany tunel.

Tunele są to rozszerzone otwory w różnych miejscach ciała, jednak najczęściej spotykane są w małżowinie usznej. Ich wielkość wynosi od 1,6 mm do, w zasadzie, nieograniczonych rozmiarów.

Tunel można wykonać operacyjnie (polega to na wycięciu określonego miejsca na ciele, w którym umieszcza się tunel, najczęściej jest to płatek ucha), lub przez rozpychanie specjalnymi rozpychaczami, bądź wkładanie coraz większych kolczyków. W zależności od miejsca przekłucia, tunele goją się od 4 tygodni do roku. Często, na skutek braku higieny bądź obniżonej odporności organizmu, przekłucia tego typu nie przyjmują się w organizmie, powodując trudno gojące się rany lub trudne do usunięcia narośle, tzw. *blow-outy*.

Piercing czyli współczesny sposób na oryginalność

Od początku ludzkości człowiek dbał o wygląd swojego ciała i ozdabiał go na wiele sposobów. Piercing, podobnie zresztą jak tatuowanie czy saryfikacja (robienie sobie blizn na ciele), ma bardzo długą historię.

W starożytnej Grecji, Rzymie, Egipcie, a nawet w odległych kulturach Ameryki Południowej wszędzie tam piercing był formą zdobienia ciała. Kolczyki oczywiście nie miały pełnić funkcji tylko i wyłącznie estetycznej. Miały one informować o wielu kwestiach takich jak: status człowieka czy przynależność religijna.

Pierwsze przekłucie najprawdopodobniej pojawiły się w starożytnym Egipcie około 5000 r. p.n.e. i miało podłoże religijne. Nie każdy jednak miał prawo do noszenia kolczyków i przekłuwania ciała. W większości przypadków były one zarezerwowane tylko dla wyższych sfer. Na przekłuty pępek mógł pozwolić sobie jedynie faraon.

W Imperium Rzymskim kolczykowanie pełniło wiele funkcji. Przekłute ucho było wyrazem bogactwa, luksusu oraz wysokiego statusu społecznego. Rzymscy wojownicy przebijali sobie sutki na znak swojej odwagi i męstwa. Miało to też praktyczne zastosowanie: kolczyki umieszczone w sutkach wykorzystywali oni do mocowania płaszcza. Rzymianie poprzez kolczykowanie znakowali również swoich przestępców – głównie morderców.

Kultury Ameryki Południowej – Majowie i Aztekowie – przekłuwali głównie dolną wargę, która pod wpływem obciążenia rozciągała się. W kulturach tych przekłuwanie języka zarezerwowane było tylko i wyłącznie dla szamanów, którzy pełnili bardzo istotną rolę w społeczeństwie. Wierzano bowiem, że przekłuty język pozwala na lepszy kontakt z bogami. Wojownicy natomiast przekłuwali sobie przegrody nosowe, by wyglądać bardziej męsko i groźnie podczas walki.

Wśród ludów afrykańskich istniało wiele różnych form kolczykowania. Jednym z nich, podobnie jak u Majów było naciąganie dolnej wargi. Gdy miała ona odpowiednie rozmiary wkłada w powstałą dziurę drewniany lub gliniany okrąg. W wielu plemionach afrykańskich jest to symbol piękna. Naciągano również małżowiny uszne. Im była większa i bardziej naciągnięta, tym status społeczny danego współplemieńca był wyższy.

Przez całe wieki piercing odgrywał istotne znaczenie komunikacyjne. Jeszcze na początku lat 60 XX wieku kolczykowanie pełniło taką funkcję, gdyż komunikowano przez to przynależność danego człowieka do subkultury.

W wielu zamkniętych społeczeństwach wszystko, co obiega od normy przyjętej przez wspólnotę, w której żyjemy, budzi mieszane uczucia i kontrowersje. Jeśli jednak zastanowimy się nad tym głębiej, to kolczyk w uchu nie różni się niczym od kolczyka w innym miejscu ciała. Różnica tkwi w rozpowszechnieniu.

Dawniej modyfikacje odgrywały bardzo ważną rolę. Przykładowo w XIX wieku (głównie w Afryce Zachodniej) podczas wojen plemiennych na tle etnicznym, dzięki danym modyfikacjom można było bez większych trudności zaklasyfikować daną osobę czy grupę jako sojusznika lub wroga.

Przeciwwskazania i ryzyko piercingu

Z medycznego punktu widzenia piercing jest traktowany tak samo jak okaleczenie. Niestety, rana, jaka powstaje po przekłuciu jakiejś części ciała, zazwyczaj goi się długo i boleśnie. Dlatego też do przekłuwania ciała należy używać biżuterii wykonanej z hipoalergicznym stopów metali, korzystnie wpływających na proces gojenia. Komplikacje w procesie gojenia to tylko jedno z niewielu powikłań po zabiegu piercingu. Jak każde przekłucie grozi bowiem zakażeniem i dostaniem się do organizmu bakterii. Jeśli przekłucie nie zostanie przeprowadzone w warunkach sterylnych, to istnieje ryzyko zachorowania na WZW typu B i C, zakażenia wirusem HIV i gronkowcem.

Ponadto, przekłuwanie ciała w obrębie jamy ustnej zwiększa ryzyko urazów w uzębieniu, a także licznych ubytków próchnicowych. Bezwzględny przeciwwskazaniem do wykonania piercingu są:

- zaburzenia krzepliwości krwi;
- stany zapalne, zakaźne lub jakiegokolwiek zmiany skórne w okolicach planowanego kolczykowania;
- alergię na metale;
- choroby przewlekłe, np. cukrzyca;
- tendencje do bliznowców.

Podsumowanie

Obserwując wciąż rosnące zainteresowanie młodego (i nie tylko młodego pokolenia) zarówno tatuażem jak i piercingiem, można przypuszczać, że metody dla jednych ozdabiania, a dla innych kaleczenia własnego ciała, przeżywają obecnie swoje apogeum. Zarówno tatuaż jak i piercing zdają się przeżywać swój renesans. Oznacza to, że raczej nie będziemy w stanie zatrzymać tego procesu, który dla jednych jest manifestacją wolności i swobody, dla innych zaś, wręcz odwrotnie, będzie wyrazem pewnego zniewolenia, jakiemu ulegają współczesne społeczności.

Bibliografia

1. Armstrong M.L., Mc Connel C., "Tattooing in adolescents more common than you think: The phenomenon and risks", *Journal of School Nursing*, 10, 1994.
2. Armstrong M.L., "You pierced what?", *Pediatric Nursing* 22, 1996.
3. Braithwaite R., Robillard A., Woodring T., "Tattooing and body piercing among adolescent detainees: Relationship to alcohol and other drug use" *J. Subst. Abuse*, 13, 2001.
4. Brooks T.L., Woods E. R., Knight J. R., Shrier L.A., "Body modification and substance use in adolescents: Is there a link?", *Journal of Adolescents Health*, 32, 2003.
5. Carroll S.T., Riffenburg R. H., Roberts T.A., Myhre E. B., "Tattoos and body piercing as indicators of adolescent risk-taking behaviors", *Pediatrics* 109, 2002.
6. Fatyga B., Rogala- Obłędowska J., „Style życia młodzieży a narkotyki. Wyniki badań empirycznych”, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2002.
7. Ostaszewski K., Kocoń K. „Tatuaż i kolczykowanie ciała a używanie substancji psychoaktywnych i inne zachowania ryzykowne wśród gimnazjalistów”, *Alkoholizm i Narkomania*, t. 20, nr 3, 2007.
8. Roberts T.A., Auinger P., Ryan S.A., "Body piercing and high-risk behavior in adolescents", *Journal of Adolescents Health* 34, 2004.
9. Szewczyk K., "Body piercing as a form of escape into the body", *Fam. Med. Prim. Care Rev.*, 2005.